

Save the Children

**IZVJEŠTAJ O PROVEDENIM
AKCIONIM ISTRAŽIVANJIMA
MLADI ROMI U AKCIJI**

Save the Children je vodeća svjetska neovisna organizacija za djecu.

NAŠA VIZIJA je svijet u kojem svako dijete ostvaruje pravo na opstanak, zaštitu, razvoj i učešće.

NAŠA MISIJA je podstaći pozitivne pomake u tretmanu djece u svijetu i ostvariti trenutnu i trajnu promjenu u njihovim životima.

IZVJEŠTAJ O PROVEDENIM AKCIONIM ISTRAŽIVANJIMA
„MLADI ROMI U AKCIJI“

Mart 2014.

© Save the Children

Autor: Save the Children International, Sarajevo

Vođa tima: Amir Bašić

Fotografije: Save the Children/Učesnici LYRA projekta – Lideri – Mladi Romi u akciji

Save the Children
Ljubljanska 16
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
+387 33 290 671
+387 33 290 675
info.nwbalkans@savethechildren.org
nwb.savethechildren.net

Ova publikacija urađena je u okviru projekta LYRA – Mladi Romi u akciji, čiju je realizaciju podržalo Ministarstvo vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

SADRŽAJ

SAŽETAK	4
UVOD	6
Kontekst	7
Lokalne zajednice	8
SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	11
METODOLOGIJA	12
SAŽETAK REZULTATA	13
Banja Luka	13
Bijeljina	15
Mostar	17
Sarajevo	20
Tuzla	22
ZAKLJUČCI	25
Zajednički nalazi	25
Postignuća	26
Naučene lekcije	27
Izazovi	27
Utjecaj istraživanja	27
PREPORUKE	28
DODATAK	29

SAŽETAK

Romi su najveća nacionalna manjina u Bosni i Hercegovini čiji se broj se kreće oko 50.000 pripadnika. Ogromna većina živi izolovano od svojih sugrađana, u izuzetno teškim uslovima bez stalnih primanja, zdravstvenog osiguranja, obrazovanja ili uključenosti u društveni život Bosne i Hercegovine. Veliki broj njih je pravno nevidljiv, odnosno nije upisan u matične knjige rođenih i tako spriječen u ostvarivanju svojih zakonom zagwarantovanih prava.

Projekat LYRA - Leaders, Young Roma in Action (Mladi Romi u akciji), koji realizira Save the Children uz podršku Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država ima za cilj da osnaži i razvije kapacitete i sposobnosti mladih romskih lidera i aktivista na području Zapadnog Balkana, kako bi oni poduzeli učinkovite akcije koje bi poboljšale društvenu inkluziju, smanjile diskriminaciju i povećale zaštitu romske populacije na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou. Regionalni projekat se provodi u 10 lokalnih zajednica u tri zemlje zapadnog Balkana (Albanija, BiH i Kosovo). Lokalne zajednice koje su obuhvaćene u Bosni i Hercegovini su Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Tuzla i Bijeljina. Nakon odabira mladih Roma u svakoj od navedenih Općina, organizovana je i njihova obuka a potom se radilo na proširenju grupe mladih uključenih u projekat u svakoj od zajednica. Nakon osnivanja širih grupa mladih, krenulo se i sa realizacijom prve aktivnosti, participativnih akcionih istraživanja o problemima sa kojima se Romi suočavaju u njihovim zajednicama, čiji će rezultati biti osnov za dalje projektne aktivnosti u Bosni i Hercegovini.

Ovaj izvještaj predstavlja pregled rezultata lokalnih istraživanja koje su u pet gradova Bosne i Hercegovine provela grupa od 78 mladih lidera, a u svakoj lokalnoj zajednici formiran je istraživački tim koji je brojao 6 članova (od kojih su troje pripadnici romske nacionalne manjine) i koji je bio nosilac terenskih aktivnosti, odnosno terenskog istraživanja. Unutar svake grupe zajednički je dogovorena tema istraživanja, te usaglašena metodologija i plan rada. Istraživanja su obavljena u naseljima Banja Luke, Bijeljine, Mostara, Sarajeva i Tuzle u kojima živi većinsko romsko stanovništvo, a u ovisnosti od teme u pojedinim slučajevima ispitivani su i predstavnici institucija ili ostalih nacionalnih grupa. Sva istraživanja zasnivala su se na strukturiranim intervjuima. Ispitano je više od 280 osoba, uglavnom pripadnika romske populacije, različite spolne i starosne strukture.

Istraživanja su pokazala da Romi uglavnom žive u **teškim ekonomskim uslovima** i da se većina njih suočava sa finansijskim poteškoćama. Većinom nemaju stalna primanja, a izuzetno je mali broj stalno zaposlenih. Porodice se uglavnom izdržavaju radom na crno, prikupljanjem sekundarnih sirovina ili radom na ulici. Veliki broj Roma ima **nizak stepen obrazovanja**, mnogi imaju završeno tek nekoliko razreda osnovne škole, a gotovo niko ne nastavlja školovanje nakon završene srednje škole iako nedovoljno obrazovanje smatraju jednim od osnovnih razloga za poteškoće u zapošljavanju. Poseban problem predstavlja položaj djevojčica koje roditelji ne šalju u školu radi udaje ili rada na ulici, iako je utvrđeno da oni koji smatraju da je obrazovanje bitno ne prave razliku između muške i ženske djece. Malo Roma je dovoljno **informisano o svojim pravima** ili o institucijama koje im mogu pomoći da ta prava ostvare, a **veliki broj njih nije upoznato sa pojmom i vidovima diskriminacije**. Djeca i mladi Romi rijetko učestvuju u aktivnostima sportskih i ostalih klubova u njihovom okruženju, ili radu školskih sekcija.

U toku istraživanja, grupe mladih uspostavile se kontakte i dobre odnose sa članovima romskih zajednica i institucija koji će im biti od velike koristi u daljem radu. Uključivanjem romske zajednice

u pripremu istraživanja i stvaranjem opuštene atmosfere u toku anketiranja, istraživači su u dosta slučajeva premostili nepovjerenje koje su Romi prvobitno iskazivali.

Za većinu mladih istraživača ovo je bio **prvi profesionalni angažman** u toku kojeg su stekli značajne vještine i znanja koje će im koristiti u budućem ličnom usavršavanju, ali i u proaktivnom djelovanju na rješavanju negativnih pojava u društvu koji utječu na njihove živote.

UVOD

Početak 2013. godine, Save the Children za sjeverozapadni Balkan (u daljem tekstu: Save the Children) pokrenuo je projekat "Mladi Romi u akciji", poznat prema svojoj engleskoj skraćenici LYRA (Leaders: Young Roma in Action). Predviđeno je da projekat traje do kraja februara 2015. a njegov svobuhvatni cilj je *razvoj kapaciteta i kompetencija mladih lidera, pripadnika romske i ostalih grupa stanovništva, u zemljama Zapadnog Balkana kako bi se osnažili za učinkovito djelovanje na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou za unapređenje društvene uključenosti, nediskriminacije i zaštite Roma*¹.

Regionalni projekat provodi se u deset lokalnih zajednica u Albaniji (Korca, Fieri i Pogradeci), Bosni i Hercegovini (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Bijeljina i Mostar) i na Kosovu (Prizren i Đakovica). Šezdeset mladih, Roma i ostalih, iz ovih zajednica su direktni korisnici projekta usmjerenog ka jačanju njihovih vještina i kapaciteta za identifikovanje zajedničkih faktora isključenosti i diskriminacije sa kojima se Romi u ovim zemljama suočavaju, a potom i pripremu izvodljivih i primjenjivih akcionih planova za rješavanje tih problema kroz omogućavanje međudržavne razmjene i umrežavanja, te saradnje sa organizacijama civilnog društva i zagovaranje.

Projekat ima tri specifična cilja:

- osnažiti mlade lidere, u okviru jačanja kapaciteta i regionalnog umrežavanja, u utvrđivanju pitanja diskriminacije i društvene isključenosti važnih za Rome u cijeloj regiji i zagovaračkih poruka;
- omogućiti mladim liderima da kroz istraživanja u zajednicama utvrde koja su to ključna pitanja u tim zajednicama kako bi se smanjila diskriminacija Roma te da na osnovu tih dokaza osmisle intervencije u cilju pozitivnih promjena;
- omogućiti mladim romskim liderima da se njihov glas čuje i uzme u obzir prilikom donošenja općinskih, kantonalnih i nacionalnih politika i akcionih planova za rješavanje društvene isključenosti i diskriminacije Roma na Balkanu.

U Bosni i Hercegovini, proces odabira mladih romskih lidera započeo je održavanjem sastanaka sa lokalnim partnerima, organizacijama civilnog društva i potencijalnim korisnicima u pet odabranih zajednica² koji su informisani o LYRA projektu. Nakon toga, objavljen je oglas za mlade romske lidere koji se distribuirao putem medija, NVO mreža, te je poslan i na adrese svih srednjih škola u odabranim zajednicama. U procesu procjenjivanja aplikacija, uočeno je da značajan broj aplikanata ne zadovoljava kriterij završene osnovne škole iako su stariji od 18 godina. Save the Children odlučio je napraviti iznimke i obavezao se da će razviti mehanizam podrške koji će mladima omogućiti završetak osnovne škole do kraja projekta. U konačnici je uspostavljeno 5 grupa mladih, svaka sa po tri mlade osobe iz romske populacije čiji su roditelji također bili upoznati sa LYRA projektom i koji su dali saglasnost za učešće njihove djece u njemu, čime se dodatno osigurala posvećenost mladih ovom projektu u sljedeće dvije godine.

Nakon odabira kandidata, projekat je fokusiran na obučavanje mladih u vještinama provođenja istraživanja čiji rezultati će biti osnova za dalje formulisanje prioriteta i utvrđivanja akcionih planova za rješavanje problema u njihovim zajednicama. U julu 2013. godine, mladi lideri iz BiH pridružili su se

¹ Pojam „Romi“ u ovom izvještaju odnosi se na pripadnike svih romskih grupa: Romi, Aškali, Egipćani i drugi.

² U Bosni i Hercegovini odabrana su najveća urbana područja širom zemlje u kojima živi najveći broj pripadnika Romske populacije.

svojim kolegama iz Albanije i Kosova na zajedničkoj obuci u Albaniji gdje je posebna pažnja posvećena edukaciji mladih lidera iz oblasti participativnog akcionog istraživanja. Po povratku, mladi lideri su prvo radili na formiranju šire grupe mladih ljudi iz njihovih zajednica koji će biti aktivno angažovani u projektu i učestvovati u istraživanju. Formirane šire grupe mladih (18 u Banja Luci, 14 u Bijeljini, 16 u Mostaru, 14 u Sarajevu i 16 u Tuzli) su najprije imali edukaciju iz oblasti participativnog akcionog istraživanja koju su održali mladi romski lideri koji su prošli obuku u Albaniji, a nakon toga su krenuli sa konkretnim aktivnostima na organizaciji participativnog akcionog istraživanja u njihovim zajednicama.

Od ukupno 78 mladih uključenih u širu LYRA grupu, na nivou svakog grada formirani su i istraživački timovi koji su imali zaduženje za terenski dio istraživanja, dok su ostali članovi dali administrativnu podršku istraživanju (vođenje zapisnika sastanaka mladih, ažuriranje facebook stranice LYRA projekta, pomoć u obradi podataka i sl.)

Redovni sastanci članova LYRA grupa u svih 5 zajednica su održavani sa ciljem pripreme istraživanja, a sastanci i okrugli stolovi su organizovani i sa romskim zajednicama u svrhu dobijanja neophodnih informacija o aktuelnim problemima sa kojima se suočava romska populacija u ciljanim lokalnim zajednicama.

Uspostavljena je i saradnja sa nevladinim organizacijama u zajednicama koje su ponudile podršku u smislu uredskih prostorija, kompjutera, itd.

Kontekst

U post-konfliktnim društvima i demokracijama u razvoju, kao što je to Bosna i Hercegovina, **diskriminacija i društvena isključenost** pojedinih grupa ozbiljan je problem. Prema posljednjem izvještajima o stanju ljudskih prava koji je objavio Amnesty International (maj 2013.) posebno izražena je diskriminacija prema manjinama, kao što su djeca sa poteškoćama u razvoju, izbjeglice, rasljene osobe, osobe koje predstavljaju etničku manjinu u svojim mjestima boravišta i Romi, nabrojnija od 17 nacionalnih manjina u BiH³. Zahvaljujući naporima nevladinog sektora i međunarodnim zahtjevima koji su postavljeni pred Bosnu i Hercegovinu na njenom putu ka članstvu u Evropskoj uniji, određeni napredak jeste zabilježen, ali nedovoljan.

Zakon o zabrani diskriminacije usvojen je na nivou države u avgustu 2009. godine s ciljem pružanja obuhvatnog okvira za građanske i administrativne propise kojima bi se osigurala zaštita od diskriminacije. Međutim, u praksi problem predstavlja činjenica da vlasti u BiH usvajaju zakone bez ozbiljnog razmatranja finansijskih implikacija ili načina provedbe. Građani su i dalje nedovoljno osvješteni o mjerama zaštite i mehanizmima koji su im na raspolaganju u slučaju kada su diskriminirani. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine zaključuje da je neophodno uložiti napor kako bi se građanstvo upoznao sa postojanjem i sadržajem ovog Zakona, a u svom posljednjem godišnjem izvještaju Helinski komitet za ljudska prava zaključuje da se on ne primjenjuje i da su predstavnici lokalnih vlasti vrlo malo ili nikako upoznati sa ovim Zakonom. Alternativni izvještaj o provedbi Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini, koji su pripremile nevladine organizacije, navodi da komplikovane procedure često utječu na ljude da odustanu od svojih prava zagarantovanih Zakonom o zabrani diskriminacije.

Srž problema jeste kompleksna struktura zemlje. Različite općine, kantoni i entiteti imaju različite prioritete, pa tako i po pitanju položaja Roma. Akcioni planovi za rješavanje pitanja romske populacije

³ Vrlo je teško odrediti broj Roma u Bosni i Hercegovini. U popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini 1991. godine 8,864 stanovnika se izjasnilo kao Romi. U specijalnom izvještaju Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH od decembra 2013., navodi se procjena da u Bosni i Hercegovini živi 50,000 Roma.

postoje u većini općina i kantona, kao i na državnom nivou, ali njih ne prate značajna finansijska budžetska izdvajanja.

I ranije ekonomski slaba, Bosna i Hercegovina dodatno je uzdrmana globalnom ekonomskom krizom. Nezaposlenost mladih procijenjuje se na oko 50%, siromaštvo je u porastu i sve je veći broj onih kojima je potrebna socijalna skrb. Izdvajanja za manjine znatno su manja u odnosu na ostale kategorije stanovništva, kao što su borci, civilne žrtve rata, ratni vojni invalidi, itd. Procjena je da se najveći dio bruto nacionalnog dohotka troši na javnu administraciju i plate zaposlenika u ovom sektoru. Do sada se nisu preduzeli značajniji koraci kako bi se našla rješenja, a entiteti nastavljaju da se zadužuju kod komercijalnih banaka, Međunarodnog monetarnog fonda, preko aukcija trezorskih zapisa, itd. kako bi servisirali postojeća dugovanja, plate budžetskih korisnika i socijalna davanja.

Nepostojanje pouzdanih podataka dodatni je veliki problem u Bosni i Hercegovini u kojoj se i dalje koriste podaci iz popisa stanovništva iz 1991. godine (rezultati popisa obavljenog u oktobru 2013. postepeno će se objavljivati u sljedeće dvije godine). Ne postoje statistički podaci, analize, procedure, standardi i normativi zasnovani na profesionalnim principima, usljed čega je izuzetno teško stvoriti sliku stvarnog stanja prava Roma koji u Bosni i Hercegovini.

Lokalne zajednice:

Prema popisu iz 1991. godine broj lica koja su se izjasnila kao Romi u BiH iznosio je 8.864. Međutim, ni ovaj broj ne predstavlja realan pokazatelj, jer u vrijeme tog popisa građani su imali mogućnost izjasniti se i kao Jugosloveni i kao neopredijeljeni. Tako je i tad bilo teško utvrditi tačan broj lica – pripadnika romske nacionalne manjine. U specijalnom izvještaju Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH od decembra 2013., navodi se procjena da u Bosni i Hercegovini živi 50.000 Roma.

Već dugi niz godina aktivan je i romski nevladin sektor u BiH u kojoj su registrovane 44 romske nevladine organizacije koje nastoje svojim djelovanjem doprinijeti boljem položaju i poštivanju prava Roma kao i razbijanju negativne slike o ovoj populaciji.

Istraživanje u okviru LYRA projekta provedeno je u pet lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini koja su ujedno najgušće naseljena područja u zemlji i mjesta naseljena sa najvećim brojem građana iz reda romske populacije.

Banja Luka (oko 200.000 stanovnika⁴)

U Banjoj Luci prema podacima iz udruženja Roma „Veseli brijeg“ do 1991. godine je živjelo između 2.000 i 3.000 Roma, koji su živjeli u naseljima: Veseli Brijeg, Gornji Šeher, Budžak i Mejdan. U tadašnjem periodu, najmanje po jedan član domaćinstva je bio stalno radno zaposlen, 90% djece je išlo u školu, a skoro sve porodice su imale adekvatan smještaj. U predratnom periodu Romi su bili prepoznati kao socijalno ugrožena kategorija, a odnos države je bio proaktivniji prema romskoj populaciji.

Danas u Banjoj Luci stalno živi oko 200 Roma.

Iako Banja Luka nije bila direktno pogođena ratnim dešavanjima 90-tih, ovaj grad osjetio je mnoge posljedice u demografskom i ekonomskom smislu. Procijenjuje se da je čak 98% Roma napustilo grad u ratu, a njihova imovina je uništena. Najveći broj pripadnika romske populacije u Banja Luci danas živi u naselju Veseli Brijeg, a godinama je najveći problem ovog naselja nedovršena infrastruktura.

⁴ Broj popisanih osoba na popisu stanovništva iz oktobra 2013. godine

Bijeljina (oko 115.000 stanovnika)

U Bijeljini je do rata živjelo 7.000 Roma. Romsko naselje u ovom gradu prije rata bilo je, infrastrukturno, najuređenije naselje u Bosni i Hercegovini. Svaka romska porodica imala je bar po jednog člana na privremenom radu u inostranstvu, najčešće u Njemačkoj (http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html). Danas, u Bijeljini živi 270 porodica romske populacije koje su uglavnom nastaljene u trima zajednicama (Čopor, Divlji Zapad i Tornbak).

Ekonomska situacija u Bijeljini vrlo je teška, kao i u ostatku zemlje, sa zabilježenim visokim stepenom nezaposlenosti. Kada je riječ o romskoj populaciji, oni uglavnom žive na rubu siromaštva. U općini Bijeljina su samo dva zaposlena Roma dok je ostalima jedini izvor prihoda prikupljanje starog željeza, prodaja robe na pijaci i slično. Zbog ovakve ekonomske situacije i nezaposlenosti, Romi iz Bijeljine odlaze u inostranstvo kako bi prehranili svoje porodice. Ukupno 105 djece uzrasta od I do IV razreda osnovne škole upisano je u školskoj 2013/2014, a procjena je da samo njih oko 10% završi osnovnu školu.

Mostar (oko 113.000 stanovnika)

Na području Gradu Mostara prema nekim procjenama živi oko 500 pripadnika romske nacionalne manjine. Po mjestu prebivališta raspoređeni su po naseljima Južni Logor, Karašerbeš, Novo Naselje i Bišća Polje. Od ovog broja 150 Roma je doseljeno sa područja Kosova i oni imaju status izbjeglica (http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html). Kao i u slučaju Sarajeva, tokom turističke sezone dolazi do značajnog povećanja broja Roma koji se u tom periodu bave prosjačenjem. Od 2006. godine, vlasti Mostara, uz podršku međunarodnih organizacija, kreću sa aktivnostima rješavanja stambenih problema Roma. U prvoj fazi projekta izgrađene su stambene jedinice za 18 romskih obitelji, a korisnici su odabrani na temelju pristiglih aplikacija na objavljeni javni poziv Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (u vrijeme kada je provedeno istraživanje, sve stambene jedinice još uvijek nisu bile dodjeljene romskim obiteljima. Istraživači su nekoliko puta izlazili na teren u Novom Naselju i ukupno su tamo zatekli 12 porodica). Istraživanjem su obahvaćena naselja Karašerbeš i Novo Naselje gdje je utvrđeno da trenutno u naselju Karašerbeš živi 24 romske porodice, a u Novom Naselju 12 romskih porodica. Značajno je istaći da su istraživanjem odabrana naselja većinom naseljena domicilnim romskim porodicama. Izražen problem jesu neriješeni imovinsko-pravni odnosi u vezi sa njihovim smještajem. Oni ne posjeduju zemlju na kojoj su sagradili svoje kuće i samim tim nemaju nikakva prava.

Sarajevo (oko 300.000 stanovnika)

Na području Grada Sarajeva nalazi se nekoliko naselja u kojima živi i veliki broj romskih porodica na rubu siromaštva i u teškim ekonomskim uslovima. Prije rata broj pripadnika romske populacije se kretao oko 3.000 građana, dok noviji podaci nisu poznati. Procjena je da je broj Roma koji imaju mjesto prebivališta manji ali je puno veći broj Roma iz drugih dijelova BiH koji borave u Sarajevu tokom turističke sezone, uglavnom radi prosjačenja. (http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html). Na ulicama grada je veliki broj Roma koji se bave prosjačenjem, pranjem stakala na automobilima i skupljanjem starog željeza. Veliki broj djece napušta školovanje, a još veći broj njih nije upisano u matičnu knjigu rođenih, što ih čini pravno nevidljivima pa su isključena iz obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite. Istraživanje je realizovano u naseljima Gorica, Aneks, Mojnilo, Crna Rupa, Nedžarići i Mala Aleja.

Tuzla (oko 120.000 stanovnika)

Najveća koncentracija romskih naselja u Bosni i Hercegovini nalazi se na području tuzlanske općine. Procjenjuje se da ukupan broj Roma na ovom području prelazi 5.000. Tu dolazi i najveći broj Roma - povratnika iz Njemačke, koji su prije rata živjeli u mjestima Republike Srpske (http://gfbv.ba/index.php/Romi_BiH.html). Životni standard građana na području Tuzle, kao i u ostatku države, u stalnom je opadanju usljed posljedica ratnih dešavanja i ekonomske krize. Sve je veći broj nezaposlenih, posebno mladih ljudi, a prosječna primanja zaposlenih teško su dovoljna za pokrivanje svih životnih troškova. Romi su posebno pogođeni siromaštvom, a romske porodice uglavnom žive od prikupljanja sekundarnih sirovina i prodaje robe na ulici. Broj romske djece koja pohađaju školu je nedovoljan, a mali je i broj djece koja su upisana u predškolske institucije. Manje od 2% lokalnih Roma ima stalno zaposlenje, samo 15% romske djece završi osnovnu školu. Djeca većinom nisu ni upisana u matičnu knjigu rođenih. U naseljima Mosnik, Krojčica i Kiseljak gdje je rađeno istraživanje, živi oko 140 romskih obitelji sa ukupno oko 700 stanovnika, od kojih je oko 230 djece u dobi od 0-18 godina.

SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Osnovni fokus mladih lidera uključenih u LYRA projekat na početku bilo je utvrđivanje problema sa kojima se suočavaju Romi u odabranim lokalnim zajednicama. U tu svrhu, na svih pet lokacija mladi lideri su obavili pripremne razgovore sa građanima koji žive na prostoru koji će istraživanja obuhvatiti sa posebnim fokusom na građane iz reda romske populacije. Ciljevi pripremnih razgovora su bili da se od građana iz reda romske populacije dobije informacija o aktuelnim problemima sa kojima se susreću, te da se potencijalni ispitanici pravovremeno informišu o projektu i predstojećem istraživanju. U Bosni i Hercegovini su provedena istraživanja u Sarajevu, Banja Luci, Tuzli, Mostaru i Bijeljini čiji nalazi će se koristiti za planiranje budućih intervencija. Pored toga, cilj ove projektne aktivnosti bio je i omogućiti mladima da steknu vještine za istraživanje, analizu i obradu podataka.

Obzirom na nedostatak pouzdanih podataka i analiza stanja, istraživanje u zajednicama osiguralo je da aktivnosti mladih lidera do završetka projekta budu fokusirane na one probleme za koje prikupljeni podaci ukazuju da su zaista i najprisutniji te da direktno utječu na živote najvećeg broja Roma.

METODOLOGIJA

Na početku provedbe LYRA projekta odabrani su mladi lideri u pet lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, a u svakoj grupi su bila i tri pripadnika romske populacije. Sredinom godine, zajedno sa mladim liderima iz Albanije i sa Kosova, prisustvovali su obuci nakon koje su se aktivirali na stvaranju širih grupa u svojim zajednicama. U konačnici su odabrane ekipe za istraživanje od po 6 mladih osoba (po tri pripadnika romske i neromske populacije) potpuno različitih profila, dok su ostali članovi širih grupa imali druga zaduženja. U svakoj grupi za istraživanje bili su i članovi koji prethodno nisu obučavani za samostalno provođenje ove aktivnosti, stoga je organizovana i dodatna obuka.

Fokus obuke bio je na posebnom istraživačkom pristupu poznatom kao **participativno akciono istraživanje** ili **PAR** (skraćeno od eng. *Participatory Action Research*). PAR pristup podrazumijeva direktno učešće zajednice koja je i predmetom istraživanja. Karakteristike ovog istraživačkog pristupa su:

- fokus je na istraživanju čija je svrha omogućiti djelovanje (*učesnici prikupljaju i obrađuju podatke, a na osnovu toga odlučuju kako će dalje djelovati*);
- pažnja se usmjerava na odnos između onoga ko provodi istraživanje i ko je predmetom istraživanja: za razliku od drugih pristupa i metodologija, oni koji su predmetom istraživanja u PAR pristupu se smatraju partnerima koji imaju moć utjecati na određivanje teme istraživanja, prikupljanje podataka, itd. (*prije određivanja tema svojih istraživanja, mladi lideri konsultovali su se i sa članovima romskih zajednica*);
- proces predvode članovi grupe ljudi koja imaju interesa u vezi sa pitanjem koje je predmet istraživanja;
- saradnja je ključ svake faze procesa, uključujući diskusije i zajednički rad;
- rezultat istraživanja je konkretna akcija, promjena ili poboljšanje u vezi sa pitanjem koje je predmet istraživanja.

Mladi ljudi odabrali su listu pitanja o kojima su raspravljali na zvaničnim i manje formalnim sastancima i okruglim stolovima sa ljudima koji žive u romskim i izbjegličkim naseljima, predstavnicima nadležnih institucija i nevladinih organizacija. U svakoj zajednici potom su održana i dva priprema sastanka na kojima su članovi šire LYRA grupe zajednički donijeli konačnu odluku o tome šta treba biti tema njihovog istraživanja. Dodatno se razgovaralo o svim elementima istraživanja, pripremljeni su i upitnici i zaključeno je da je potrebno organizovati dodatnu obuku u tehnikama intervjua za istraživače u Tuzli, Banja Luci i Mostaru.

U konačnici, mladi lideri koji učestvuju u projektu odredili su teme svojih istraživanja kako slijedi:

- **Banja Luka:** Identifikacija ključnih problema romske zajednice u Banja Luci
- **Bijeljina:** Održivost djece i mladih iz reda romske populacije u obrazovnom sistemu
- **Mostar:** Izrada socijalne karte socijalno ugroženih romskih naselja Karašerbeš i Novo Naselje
- **Sarajevo:** Socijalna uključenost mladih Roma
- **Tuzla:** Ispitivanje diskriminacije romske populacije kroz oblasti: informisanost, iseljavanje, zapošljavanje i zdravstvo

SAŽETAK REZULTATA

U ovom poglavlju predstavljene su ključni nalazi svakog od pojedinačnih akcionih istraživanja provedenih u navedenim zajednicama.

BANJA LUKA

Naziv istraživanja: „Identifikacija ključnih problema romske zajednice u Banja Luci“

Period: Istraživanje je provedeno u periodu od septembra do novembra 2013. godine

Uvod: Grupa mladih lidera koja je radila na istraživanju u pripremi je zaključila da ne postoje pouzdani podaci i analize stanja Roma na području Banja Luke koji bi utvrdili konkretne probleme sa kojima se suočava romska populacija. Stoga su se i odlučili da je cilj istraživanja **utvrđivanje ključnih problema** prvenstveno romske zajednice, ali i drugih stanovnika najvećeg romskog naselja u Banja Luci, Veselog Brijega.

Pristup: Istraživanje je provedeno u tri faze, čime je osigurano učešće svih stanovnika Veselog Brijega:

- I faza: pripremni sastanak sa stanovnicima na kojem su upitani da predstave svoje mišljenje o stanju u naselju i problemima koje oni smatraju najvećim. Nakon sastanka, određena je tema i cilj istraživanja, te pripremljena i metodologija.
- II faza: provedba istraživanja uz korištenje prethodno sačinjenih upitnika korištenih za obavljanje strukturiranih intervjua sa Romima. Tri ekipe od po dva člana intervjuisala su ukupno 39 ispitanika, pripadnika 15 porodica.
- III faza: intervjui sa predstavnicima ostalih grupa koje žive u naselju s ciljem dobivanja obuhvatnije slike problema sa kojima se suočavaju. Intervjuisana su 23 ispitanika iz 13 porodica, a korišteni su upitnici drugačiji od upitnika za Rome, koji su se fokusirali na njihovo mišljenje o diskriminaciji Roma i ključnim problemima zajednice.

Nalazi: Rezultati istraživanja predstavljene su kroz pet tematskih cjelina: opći podaci, obrazovanje, zapošljavanje, diskriminacija i identifikovani ključni problemi.

Opći podaci: Ukupno su ispitane 62 osobe, 30 muškaraca i 32 žene različitih godišta (od 14 do iznad 60).

Obrazovanje: Od 39 ispitanika iz romske populacije, njih 12 nije išlo u školu.

Obrazovna struktura ispitanika romske populacije			
Stepen obrazovanja	M	Ž	Ukupno broj ispitanika
nisu išli u školu	3	9	12
Oš	4	2	6
Oss	1	6	7
Sss	5	7	12
Apsolvent	1	0	1
Vss	1	0	1
Ukupno	15	24	39

Podaci o obrazovanju ukazuju na to da mali broj Roma odluče nastaviti školovanje poslije srednje škole, a veliki je broj i onih koji odustaju tokom ili nakon završene osnovne škole.

Zapošljavanje: Od ukupno 36 punoljetnih ispitanika iz romske populacije, samo tri osobe su u radnom odnosu od kojih je jedan zaposlen u inostranstvu. Njih 25 je prijavljeno kao nezaposleno u Zavodu za zapošljavanje koji je do sada pronašao posao za 4 ispitanika (koji nisu svi i dalje u radnom odnosu). Većina ispitanih Roma ima zanatske i tehničke profesije (kuhar, ugostitelj, vinogradar, električar, tehnolog, građevinski tehničar, itd.).

Diskriminacija: Najzanimljiviji podaci dobiveni kroz istraživanje na području Banja Luke odnose se na mišljenje ispitanika o prisutnosti diskriminacije prema Romima. Isto pitanje postavljeno je i ispitanicima koji nisu predstavnici romske populacije.

Stepen diskriminacije Roma			
Populacija	Diskriminacija postoji	Diskriminacija ne postoji	Ukupan broj ispitanika
Romska populacija	5	34	39
Neromska populacija	11	12	23
Ukupno	16	46	62

Većina ispitanih Roma misli da nisu žrtve diskriminacije, dok značajan broj pripadnika neromske populacije obuhvaćenih istraživanjem smatra da diskriminacija postoji. Istraživači su primijetili da značajan broj ispitanih Roma nije znao definisati pojam diskriminacije, a dosta je onih koji su ostali pri svom odgovoru i nakon pojašnjenja.

Ključni problemi u zajednici: Svim ispitanicima je ponuđeno da navedu bilo koji problem u njihovoj zajednici kojeg smatraju prioritetnim za unapređenje života stanovnika u naselju:

- značajna većina ispitanika navela je konkretan problem u vezi sa nedovršenom infrastrukturom u njihovom naselju (32 ispitanika naveli su neasfaltiran put kao ključni problem, 19 njih smatra da je to neosvijetljenost naselja i 13 je navelo neuređeni kanalizacioni sistem);
- nemogućnost mladih da pronađu posao ključni je problem zajednice za 18 ispitanika (od čega je 17 njih iz romske populacije), a 9 njih navelo je lošu finansijsku situaciju;
- čak 10 ispitanika smatra da je ključni problem nepotizam romskih udruženja;
- samo dva ispitanika smatraju da je diskriminacija njihov najveći problem.

Izazovi: Izazovi sa kojima su se istraživači susretali su se uglavnom ticali nedovoljne zainteresovanosti ispitanika za sva postavljena pitanja. Rado su odgovarali na ona pitanja koja su se bavila problemima sa kojima se suočavaju, dok su nevoljno odgovarali na pitanja u vezi sa obrazovanjem i zaposlenošću, tako da u tim oblastima nisu prikupljeni svi podaci.

Preporuke i planovi: Na osnovu dobivenih podataka, istraživački tim utvrdio je nekoliko pitanja koje smatraju bitnima za buduće aktivnosti:

- Preporučuje se dodatno ispitati razloge zbog kojeg Romi u velikom broju ne pohađaju školu ili odustaju od nje tokom ili nakon završenog osnovnog obrazovanja, te razloge zbog kojih oni koji završe srednje obrazovanje ne razmatraju dalje školovanje.
- Obzirom na rezultate odgovora na pitanje o diskriminaciji, zaključak je da je neophodno provesti dodatno istraživanje o percepciji diskriminacije od strane ispitanika.
- Samo jedan ispitanik smatra da je nezaposlenost mladih najveći problem zajednice ali on nije

pripadnik romske populacije. Zato se preporučuje dalje istraživanje koje bi dalo odgovor na pitanje da li Romi teže pronalaze posao usljed diskriminacije ili ekonomske krize koja utječe na živote svih stanovnika Bosne i Hercegovine.

- Jedini zajednički problem koji su identificirali svi stanovnici naselja Veseli Brijeg je infrastruktura, s naglaskom na neasfaltirani i neosvijetljeni put koji predstavlja veliki problem posebno za djecu koja pješače do škole. LYRA grupa u Banja Luci planira aktivnosti zagovaranja kod nadležnih organa s ciljem rješavanja ovog problema.

BIJELJINA

Naslov istraživanja: „Održivost djece i mladih iz reda romske populacije u obrazovnom sistemu“

Period: Istraživanje je provedeno u periodu od septembra do novembra 2013. godine

Uvod: Članovi LYRA grupe u Bijeljini održali su konsultativne sastanke na kojima su razgovarali o mogućim temama istraživanja, iz kojih je proizašao zaključak da su mnogi problemi sa kojima se susreće romska populacija na području grada Bijeljine prouzrokovani ili su posljedica nekvalitetnog ili nikakvog obrazovanja. Ovo se posebno odnosi na djevojčice, koji često napuštaju školovanje tokom pohađanja osnovne škole. Stoga je odlučeno da se istraživanjem detaljnije ispita ova pojava.

Pristup: Istraživanje je provedeno po principu terenskog anketnog ispitivanja uz upotrebu upitnika. Korištena su dva upitnika: jedan za roditelje čija djeca pohađaju nastavu ili su je napustili, a drugi upitnik za nastavnike i učitelje u školama u koje idu djeca iz zajednicu u fokusu istraživanja. Na tri terenske lokacije ukupno je ispitano 60 osoba: 50 Roma i 10 nastavnika i učitelja. Istraživanje je rađeno na principu anonimnosti ispitanika.

Nalazi: Rezultati istraživanja predstavljeni su u nekoliko tematskih cjelina: opći podaci, obrazovanje, stavovi o obrazovanju i značanju obrazovanja ispitanika iz romske populacije, te posebno stavovi o obrazovanju i značaju obrazovanja pripadnika romske populacije iz perspektive nastavnika i učitelja.

Opći podaci: Od 50 Roma koji su učestvovali u istraživanju, ispitano je 20 muškaraca i 30 žena različiti starosnih dobi (od 25 do 65) u tri zajednice. Dodatno je ispitano i 10 predstavnika obrazovnih institucija.

Obrazovanje: Istraživanje među punoljetnim Romima pokazalo je da je mali broj njih koji se odluče nastaviti školovanje nakon završene škole, a značajan je broj onih koji su odustali od obrazovanja u toku ili nakon završene osnovne škole.

Obrazovna struktura ispitanika romske populacije			
Stepen obrazovanja	M	Ž	Ukupan broj ispitanika
Fakultet	1	0	1
Srednja škola	3	2	5
Osnovna škola	10	7	17
Nepotpuno obrazovanje	2	2	4
Nepismeno	4	19	23
Ukupno	20	30	50

Podaci o obrazovanju ispitanika koji su danas roditelji djece o čijem obrazovanju odlučuju ukazuju na veliku razliku u obrazovanju muškaraca i žena. Ukupno 23 od 50 ispitanika je nepismeno, što predstavlja otežavajuću okolnost za školovanje njihove djece u smislu pružanja pomoći u učenju.

Stavovi ispitanika Roma o obrazovanju: Odgovori dobiveni od ispitanika iz reda romske populacije ukazuju na to da veliki broj smatra da je obrazovanje djece bitno, pa i poslije završene osnovne škole. Očigledna je i podrška zajednice, obzirom da su svi ispitanici potvrdili da redovno dobijaju besplatne knjige i pribor za školu. Bez ovakve pomoći većina smatra da ne bi mogla nastaviti slati djecu u školu.

- 48 ispitanika izjavilo je da im je bitno da njihova djeca idu u školu, a dvije osobe su izjavile da „im je svejedno“;
- 48 ispitanika smatra da je bitno da se njihova djeca nastave školovati i nakon završene srednje škole;
- 34 ispitanika potvrdilo je da ne bi bilo u mogućnosti slati svoju djecu u školu bez pomoći u vidu besplatnih knjiga i školskog pribora;
- 43 roditelja odgovorila su da im je jednako bitno školovanje i muške i ženske djece. Sedam ispitanika navelo je da im je bitnije školovanje muške djece, a neki od njih su naveli da je to pitanje tradicije i da ženska djeca zbog rane udaje ne mogu nastaviti školovanje;
- 24 ispitanika izjavila su da redovno prisustvuju roditeljskim sastancima, 17 da to čini „ponekad“ i 9 ispitanika ne prisustvuje roditeljskim sastancima;
- 34 ispitanika smatra da se djeca za pomoć u učenju mogu prvenstveno obratiti njima, a 7 drugovima iz razreda. Čak 9 ispitanika odgovorilo je da njihova djeca nemaju kome da se obrate za pomoć jer su svi u kući nepismeni;
- Sva 23 ispitanika koja su izjavila da su nepismena potvrdilo je da bi prisustvovalo organizovanim besplatnim časovima čitanja i pisanja;
- 40 ispitanika odgovorilo je da se njihova djeca osjećaju sigurno u školi i da do sada nisu nikada imali problema, a 8 njih izjavilo je da njihova djeca povremeno doživljavaju neprijatnosti zbog pripadnosti romskoj populaciji. Dva ispitanika su navela da se njihova djeca ne osjećaju sigurno u školi iz istog razloga;
- 39 ispitanika izjavilo je da je pristup nastavnika u školi isti prema njihovoj kao i prema ostaloj djeci.

Stavovi nastavnika o obrazovanju Roma: U svrhu poređenja podataka i dobivanja informacija izvan romske populacije, ispitano je i 10 nastavnika u školama koje pohađaju romska djeca.

- Svi ispitanici izjavili su da im je bitno obrazovanje romske djece;
- Niti jedan od nastavnika nije potvrdio redovno dolaženje roditelja romske djece na roditeljske sastanke, 3 su izjavila da roditelji ne dolaze uopšte usljed nezainteresovanosti ili nekog drugog razloga i 7 da dolaze ponekad (podaci ukazuju na razliku između tvrdnji Roma i nastavnika).
- Nastavnici uglavnom smatraju da se djeca romske nacionalnosti za pomoć mogu obratiti drugovima ili nikome jer su im roditelji nepismeni, a drugovi u razredu ih diskriminišu. Samo jedan nastavnik smatra da roditelji mogu pomoći djeci u učenju;
- Od 10 ispitanika nastavnika, 6 smatra da je pristup obrazovnog kadra isti prema romskoj i ostaloj djeci, dok je 4 izjavilo da to nije slučaj;
- 3 ispitanika vjeruju da se romska djeca osjećaju sigurno u školi, 6 da se osjećaju „manje sigurno“ i 1 nastavnik smatra da se uopšte ne osjećaju sigurnim u školi;
- 9 nastavnika smatra da finansijske poteškoće sprječavaju obrazovanje romske djece i isti broj navodi da bi učestvovali u akciji kojom bi se pomoglo rješavanju tog problema u smislu obrazovanja romske djece. Svih 10 ispitanika nastavnika izjavilo je da bi i sami pokrenuli neku od takvih dobrotvornih događaja za skupljanje sredstava (izložbe, predstave, itd.)

Izazovi: Istraživački tim nije se susreo sa poteškoćama u provođenju ovog istraživanja, smatrajući da je razlog tome prvenstveno činjenica da su njegovi članovi i pripadnici romske populacije. Kod ispitanika su prepoznali izražen strah od prevare, te su u zavisnosti od stepena povjerenja ispitanika, prilagođavali vrijeme provedeno u intervjuu.

Preporuke i planovi: Članovi tima u Bijeljini smatraju da je ključ u unapređenju situacije po pitanju obrazovanja Roma **rad sa roditeljima**. Zaključeno je da su aktivnosti na povećanju stepena obrazovanja Roma uglavnom fokusirane na djecu, dok većina projekata ne nastoji uključiti i roditelje čija je uloga u obrazovanju djece ključna.

- Preporučuje se dalji uporedni rad na podizanju svijesti roditelja o važnosti obrazovanja njihove djece i na jačanju njihovih vještina i kapaciteta kako bi bili u stanju pružiti kvalitetnu podršku svojoj djeci koja se školuju. Aktivnosti treba izvesti u saradnji sa obrazovnim ustanovama.
- Preporuka je i prezentacija rezultata istraživanja u naseljima gdje je i obavljeno.

Utvrđeni planovi LYRA grupe u Bijeljini:

- Rad sa roditeljima na temu odgovornog roditeljstva;
- Jačanje kapaciteta roditelja kroz organizaciju večernjih škola za njihovo obrazovanje;
- Saradnja sa obrazovnim institucijama i nastavnim osobljem u cilju aktivnijeg uključenja roditelja i djece iz reda romske populacije u redovno obrazovanje.

MOSTAR

Naziv istraživanja: „Izrada socijalne karte socijalno ugroženih romskih naselja Karašerbeš i Novo Naselje“

Period: Istraživanje je provedeno u periodu od septembra do novembra 2013. godine

Uvod: U fazi pripreme istraživanja utvrđeno je da pojedine institucije koje se bave socijalno ugroženim kategorijama stanovništva nemaju dovoljno podataka o socijalnoj slici pojedinih naselja. Tako je odlučeno da se istraživanje fokusira na dobivanje općih podataka o naselju, socio-demografskih podataka, obrazovnoj strukturi stanovnika, ekonomskom statusu domaćinstava, zdravstvo i socijalnu skrb domaćinstava u mostarskim naseljima Karašerbeš i Novo Naselje. Cilj je nadležnim institucijama pružiti uvid u stvarne potrebe domaćinstava u tim naseljima i razvijanje akcionih planova za njihovo rješavanje.

Pristup: Članovi grupe kreirali su upitnik čija se pitanja tiču navedenih segmenata života zajednica u dva mostarska naselja. S obzirom da je praksa da prilikom izrade socijalnih karti nosioci domaćinstava daju podatke o domaćinstvu, o sebi i o drugim članovima domaćinstva, nije bilo mogućnosti provjeriti validnost njihovih odgovora.

Nalazi: Rezultati istraživanja predstavljeni su po sljedećim tematskim cjelinama: opći podaci, obrazovna struktura stanovništva, ekonomski status, te zdravstvo i socijalna zaštita.

Opći podaci: U naselju Karašerbeš živi ukupno 70 Roma (44 muškarca i 26 žena), a Novo Naselje ima 60 romskih stanovnika (29 muškaraca i 31 žena).

U naselju Karašerbeš identifikovana su 24 domaćinstva, najvećim brojem sa od po 3 člana (6 domaćinstava je bez djece) i 12 domaćinstava u Novom Naselju, sa najvećim brojem od po 6 članova (jedno domaćinstvo bez djece). Podaci o broju članova domaćinstava značajno se razlikuju, a u nekim slučajevima su ubrajani i članovi koji su odselili, tako da nije bilo mogućnosti izvesti pouzdan prosjek članova domaćinstava.

U ukupno 24 anketirana domaćinstva u oba naseljena mjesta, ispitanici su izjavili da su svi članovi upisani u **matičnu knjigu rođenih** i da svi imaju prijavljeno mjesto boravišta u Mostaru. **Mjesta rođenja** nositelja domaćinstava ukazuju na veliku raznolikost među Romima koji žive u ovim mostarskim naseljima:

- U naselju Karašerbeš najveći broj je rođenih u Mostaru (10), na Kosovu 5 i u Crnoj Gori 2 ispitanika nositelja domaćinstava, dok 7 njih ne zna ili nije dalo informaciju o mjestu rođenja.
- U Novom Naselju, 2 nositelja domaćinstava rođena su u Mostaru, a većina ostalih dolazi iz drugih gradova i mjesta u Bosni i Hercegovini.

Svi stanovnici Novog Naselja žive u **stambenim jedinicama** koje su općinsko vlasništvo. U Karašerbešu, 15 domaćinstava posjeduje stan u kojem žive, tri domaćinstva žive u kontejnerskim smještajima u općinskom vlasništvu, 2 u posuđenom smještaju i jedno domaćinstvo živi u bespravno izgrađenoj kući. Većina ispitanika u oba naselja smatra da živi u prostoru koji je uvjetan za stanovanje, prosječne kvadrature od 50 metara kvadratnih.

Obrazovanje: Ispitivanje obrazovane strukture nositelja domaćinstava u oba naselja ukazuje da je jednak broj onih bez osnovne škole (8), sa završenih nekoliko razreda osnovne škole (9), sa završenom osnovnom školom (7) i sa završenom srednjom školom (10). Niti jedan od nositelja domaćinstava nema završenu višu školu ili fakultet. Ispitano je i obrazovanje ostalih članova domaćinstava u oba naselja (ukupno ih je 25 nedovoljne dobi za školovanje). Primjetne su razlike u stepenu obrazovanja u naselju Karašerbeš (gdje je registrovan veći broj članova domaćinstava u sistemu obrazovanja) i u Novom Naselju.

Obrazovna struktura					
Stepen obrazovanja	Nositelji domaćinstava		Ostali članovi domaćinstava		Ukupan broj
	Karašerbeš	Novo Naselje	Karašerbeš	Novo Naselje	
Fakultet	0	0	2	0	2
Srednja škola	9	1	18	0	28
Osnovna škola	4	3	10	9	26
Nepotpuno obrazovanje	7	2	6	0	15
Bez osnovne škole	3	5	6	15	29
Nedovoljna dob za školovanje			14	11	25
Pohađa školu ili neki oblik obrazovne/odgojne ustanove			17	14	31
Ukupno	23	11	73	49	156

Ekonomski status: Mali broj ispitanih nositelja domaćinstava u dva mostarska naselja ima zaposlenje (ukupno 8 od 34 ispitanika), dok je većina prijavljena kao nezaposleno u Zavodu za zapošljavanje (20 ispitanika). Prosječna mjesečna primanja cjelokupnog domaćinstva su od 100 do 500 KM, dok je 9 domaćinstava izjavilo da nema nikakva primanja. Domaćinstva se uglavnom izdržavaju na sljedeće načine:

- 7 domaćinstava živi od primanja iz stalnog radnog odnosa (sva ova domaćinstva su iz naselja Karašerbeš);
- 9 domaćinstava živi od rada na nadnicu;
- 14 domaćinstava živi od skupljanja sekundarnih sirovina; i
- 2 domaćinstva izdržavaju se od prosjačenja i ostalih oblika traženja milostinje.

Zdravstvo i socijalna zaštita: Razlike u položaju romskih domaćinstava u dva naselja vidljiva su i u podacima o zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti. Tako, od 23 anketirana domaćinstva u Karašerbešu, nositelji za njih 18 izjavili su da svi članovi domaćinstava imaju regulisano zdravstveno osiguranje, dok je 5 domaćinstava izjavilo da svi ili samo neki članovi domaćinstva nemaju regulisano zdravstveno osiguranje. U Novom Naselju 5 domaćinstava je izjavilo da svi članovi domaćinstva imaju regulisano zdravstveno osiguranje, dok je 6 domaćinstava izjavilo da svi ili pojedini članovi domaćinstva nemaju regulisano zdravstveno osiguranje.

Što se tiče zdravstvenog stanja članova domaćinstava, uglavnom su dobrog stanja bez oboljenja. Od osoba koja pate od nekog oboljenja, uglavnom su u pitanju dijabetes, kardiovaskularni problemi i 6 osoba pati od nekog drugog oblika hroničnog oboljenja.

- U 5 domaćinstava registrovani su članovi sa određenim stepenom invaliditeta;
- Nositelji 18 domaćinstava izjavili su da unutar njihovih porodica nema članova koji imaju potrebu za ljekarskim pregledom kojeg ne mogu priuštiti, dok u 7 porodica ima članova kojima je potreban „opći sistematski pregled“ i u 9 porodica zabilježeni su slučajevi u kojima je potreban „pregled kod specijaliste“;
- 24 domaćinstva (od 27 sa djecom) izjavila su da redovno vrše ili su vršili vakcinaciju djece.

Na pitanja u vezi sa beneficijama koje uživaju ili pomoć države, dati su sljedeći odgovori:

- Većina ispitanih domaćinstava (30 od ukupno 34) izjavila su kako ne primaju nikakav vid socijalne pomoći;
- 30 domaćinstava tvrdi da nisu iskoristili pravo na jednokratnu materijalnu pomoć u 2013;
- 31 domaćinstvo izjavilo je da ne uživa beneficiju na umanjeno plaćanje ili neplaćanje komunalija.

Izazovi: Osnova poteškoća u prikupljanju podataka članova istraživačkog tima u Mostaru bio je prevazilaženje nepovjerenja kojeg su ispitanici iskazali prema samom istraživanju, njegovoj svrsi i namjeri istraživača. Stoga je grupa zaključila da prije sličnih istraživanja treba ciljnu grupu detaljnije upoznati sa svrhom, ciljem i metodama ovog procesa. Na osnovnu neusklađenih podataka u određenim stavkama, istraživači su došli do zaključka da neka od pitanja nisu bila u potpunosti razumljiva pojedinim članovima domaćinstava.

Preporuke i planovi: Na osnovu rezultata i lekcija naučenih iz ovog istraživanja, članovi tima zaključili su da veći broj pripadnika romske populacije nije upoznat sa pravima koja mogu ostvariti u određenim institucijama. S druge strane, institucije koje se bave ovom problematikom nemaju dovoljne potrebne

podatke o domaćinstvima. Stoga smatraju da ovo istraživanje može biti dobra osnova za pravljenje strateških planova za rješavanje problema sa kojima se ta domaćinstva suočavaju.

U Mostaru postoje barem još dvije veće romske zajednice, te grupa preporučuje nastavak aktivnosti na socijalnom na mapiranju. Obzirom da je proces vremenski i profesionalno zahtjevan, smatraju da je potrebno dodatno osnaživanje istraživača i materijalna podrška gradskih institucija.

SARAJEVO

Naziv istraživanja: „Socijalna uključenost mladih Roma“

Period: Istraživanje je provedeno u periodu od septembra do novembra 2013. godine

Uvod: Kroz grupni rad na samom početku rada članovi grupe raspravili su veliki broj prijedloga o temama istraživanja, a u konačnici su se odlučili istražiti problem socijalne uključenosti mladih Roma smatrajući da bi ti podaci dali bolji uvid i u ostale problem sa kojima se suočavaju djeca iz reda romske populacije.

Pristup: Istraživanje je provedeno po principu terenskog anketnog ispitivanja, gdje su anketari kroz razgovor sa ispitanicima postavljali pitanja i bilježili najvažnije informacije. Tamo gdje je ispitanik dao svoje odobrenje, razgovori su snimani. U lokalnim zajednicama ispitivanje se vršilo na šest terenskih lokacija i pet sportskih i plesnih klubova ili školskih sekcija. Posebno su urađene ankete za predstavnike klubova i sekcija i za mlade Rome. Značajno za nalaze istraživanja je istaći da su sportski i plesni klubovi i osnovne škole izabrani jer po lokaciji gravitiraju najnaseljenijim područjima grada Sarajeva koji naseljavaju pripadnici romske populacije. Svi intervjui su rađeni na principu anonimnosti.

Nalazi: Rezultati istraživanja predstavljeni su u tri tematske cjeline: opći podaci, socijalizacija djece i mladih, i rezultati istraživanja u klubovima i sekcijama.

Opći podaci: U šest gradskih naselja ispitano je ukupno 50 mladih Roma starosne dobi od 13 do 20 godina (28 muškaraca i 22 žene).

- 40 ispitanih mladih Roma živi u porodicama sa više od 5 članova;
- 16 ispitanika nije upisano u matične knjige, a razlog je podjednako neinformisanost ili strano državljanstvo;
- 26 nema zdravstveno osiguranje (ispitanici su većinom izjavili da je razlog tome što su im roditelji strani državljani, a nešto manji broj navelo je neinformisanost roditelja i napuštanje škole kao razlog zbog kojeg nemaju zdravstveno obrazovanje);
- 19 ispitanika redovno pohađa osnovnu ili srednju školu, 15 ih nije upisano, 14 je prekinulo školovanje i samo 2 je završilo srednje obrazovanje (prema mišljenju ispitanika, osnovni razlozi za činjenicu da više od polovine ispitanika nije upisano ili je prekinulo školovanje su teška materijalna situacija i neposjedovanje identifikacijskih dokumenata. Određeni broj njih naveo je diskriminaciju i rad na ulicu kao razloge za nepohađanje nastave)⁵;
- 34 ispitanika zna da čita i piše, 11 ih zna pasivno čitati i pisati a 5 je potpuno nepismeno;
- 30 ispitanika izjavilo je da voli ići u školu;
- 27 ispitanika izjavilo je da im roditelji nisu u mogućnosti pomoći oko škole;
- 15 ispitanika ne smatra da je škola bitna.

⁵ Potrebno je navesti da nema većih razlika o podacima o stepenu obrazovanja između dječaka i djevojčica.

Socijalizacija djece i mladih: Istraživači u Sarajevu razvili su niz indikatora stepena socijalizacije i socijalne uključenosti djece i mladih Roma. Ispitanicima su postavljana pitanja u vezi sa druženjem sa vršnjacima i mjestima na kojima najčešće provode svoje slobodno vrijeme, članstvom u klubovima ili sekcijama i o opštoj informisanosti o slobodnim aktivnostima.

- Većina ispitanika izjavila je da ima prijatelje u svom okruženju;
- Ispitanici najveći dio svog vremena provode u centru grada ili u svom naselju;
- Čak 36 ispitanika ne pohađa školsku sekciju i nije se pokušalo uključiti u neki klub, a roditelji većine djece nisu u mogućnosti plaćati im članarinu u nekom klubu;
- 23 ispitanika ne posjećuju nikakva dešavanja u gradu. Oni koji prisustvuju određenim događanjima uglavnom navode da su to utakmice a u manjem broju odlazak u kino.
- Većina ispitanika bi željela imati priliku za besplatno članstvo u klubovima, te karte za kino i pozorište.

Obrazovna struktura ispitanika			
Stepen obrazovanja	M	Ž	Ukupan broj ispitanika
Završena srednja škola	0	2	2
Redovno pohađa školu	10	9	19
Neupisana djeca	9	6	15
Prekinuto osnovno obrazovanje	8	6	14
Ukupno	27	23	50

Istraživanje u klubovima i sekcijama: Rezultati istraživanja provedeno sa predstavnicima pet plesnih i sportskih klubova, te školskih sekcija na različitim lokacijama u Sarajevu ukazuju na sljedeće:

- Niti jedna od ovih institucija ne zapošljava osobu romske nacionalnosti u upravi, kao trenera, nastavnika ili pomoćno osoblje;
- Samo u slučaju jedne škole romska djeca ne učestvuju u radu sekcija, svi ostali izjavili su da među djecom sa kojom rade ima i romske djece;
- Većina ispitanika izjavila je da postoje određene pogodnosti pri upisu djece Roma (besplatna članarina i/ili oprema, besplatne knjige i školski pribor). Jedna škola čini dodatni napor u upisu djece koja nemaju rodni list i jedinstveni matični broj, a njihovo osoblje pruža pomoć roditeljima te djece da obezbijede potrebne dokumente u saradnji sa nadležnim ministarstvom;
- Klubovi ne saraduju sa lokalnom zajednicom u cilju uključivanja romske djece u njihove aktivnosti, dok škole rade sa nevladinim sektorom;
- Ispitanici su uglavnom utvrdili da roditelji djece iz reda romske populacije većinom nisu zainteresovani za uključivanje djece u njihove aktivnosti;
- Većina ispitanika smatra da njihove institucije ulažu određene napore da bi se pomoglo romskoj djeci da budu više uključena u njihove aktivnosti. Svi su i izrazili volju da učestvuju u projektima koji bi imali za cilj aktivnije učešće romske djece i mladih u društveni život zajednice.

Izazovi: Članovi grupe koji su proveli istraživanje na području Sarajeva nisu se susreli sa većim izazovima koji bi negativno utjecali na njihov rad. Oko 20 ispitanika odbilo je učestvovati izražavajući nepovjerenje.

Preporuke i planovi: Na osnovu nalaza istraživanja, zaključeno je da značajan broj romske djece ne učestvuje u društvenom životu grada i da postoji puno prostora za poboljšanje ovakve situacije. Takođe

je utvrđeno da veliki broj roditelja ili nije u mogućnosti ili je neizinteresovano da uključi djecu u različite sadržaje koji se nude u njihovom okruženju. Na kraju je i zaključeno da iako nema formalnih prepreka za uključivanje romske djece u klubove ili školske sekcije, ove institucije aktivno ne rade da ohrabre djecu za učešće.

LYRA grupa u Sarajevu planira fokusirati svoje aktivnosti u budućnosti na rad sa roditeljima romske djece kako bi kod njih povećali svijest i animirali ih da pruže podršku uključenju njihove djece u različite društvene aktivnosti.

TUZLA

Naziv istraživanja: „Ispitivanje diskriminacije romske populacije kroz oblasti: informisanost, iseljavanje, zapošljavanje i zdravstvo“

Period: Istraživanje je provedeno u periodu od septembra do novembra 2013. godine

Uvod: Članovi šire LYRA grupe u Tuzli zajednički su raspravili prijedloge o temi istraživanja i došli do zaključka da je svima njima zajednička diskriminacija romske populacije. Nakon što je utvrđena oblast istraživanja, grupa je odlučila ispitati tu pojavu u kontekstu informisanosti, iseljavanja, zapošljavanja i zdravstva.

Pristup: Istraživanje je provedeno po principu terenskog anketnog ispitivanja, gdje su anketari kroz razgovor sa ispitanicima postavljali pitanja i bilježili najvažnije informacije. Proces je bio vremenski zahtjevan, ali je pružio priliku da se stvori opuštena atmosfera i tako dobiju detaljni i otvoreni odgovori. Sve ankete su bile anonimne. Ispitani su pripadnici romske populacije na tri terenske lokacije i predstavnici četiri institucije (Osnovna škola „Kreka“, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona, udruženje „Zemlja djece“ i Dom zdravlja).

Nalazi: Rezultati istraživanja predstavljeni su kroz sljedeće tematske cjeline: opći podaci, obrazovanje, diskriminacija, zapošljavanje, iseljavanje, informiranost i pristup uslugama zdravstvene zaštite.

Opći podaci: U istraživanju je učestvovao 71 ispitanik, od čega je 67 pripadnika romske populacije i 4 predstavnika institucija različite starosne dobi (od 19 do 53). Među Romima, ispitana su 33 muškarca i 34 žene.

Obrazovanje: Među ispitanim Romima nema onih koji bi se odlučili na nastavak školovanja nakon srednje škole, a veliki je broj i onih koji odustaju tokom ili nakon osnovne škole.

Obrazovna struktura ispitanika romske populacije			
Stepen obrazovanja	M	Ž	Ukupan broj ispitanika
Fakultet	0	0	0
Srednja škola	14	10	24
Osnovna škola	12	14	26
Nepotpuno obrazovanje	5	6	11
Nepismeno	2	4	6
Ukupno	33	34	67

Ispitani predstavnici institucija smatraju da je ključ za obrazovanje romske djece u radu sa roditeljima, smatrajući da ih je kod njih potrebno razvijati principe odgovornog roditeljstva i mjenjanje svijesti o važnosti školovanja.

Diskriminacija: Od 67 ispitanih Roma, 45 njih znalo je šta označava diskriminacija, dok 22 osobe nisu bile upoznate sa tim pojmom.

- 36 osoba je navelo da nije bilo žrtvom diskriminacije;
- 31 osoba je potvrdila da je bila žrtva diskriminacije, najčešće od strane policije, komšija, centara za socijalni rad, škola, na ulici i u potrazi za poslom;
- 21 osoba je imala susret sa nasilnim ponašanjem, a za pomoć su se obratili nevladinim organizacijama.

Prema mišljenju ispitanika, najčešći uzroci diskriminacije Roma su nezaposlenost, nedostatak obrazovanja, siromaštvo i neriješena stambena pitanja. Ispitanici mogućnost smanjenja stepena diskriminacije vide u zapošljavanju, formalnom i neformalnom obrazovanju. Bitno je istaći da je i afirmativna podrška medija prepoznata kao jedan od načina smanjenja stepena diskriminacije prema romskoj populaciji.

Analiza izjava predstavnika institucija o diskriminaciji Roma upućuje na to da oni smatraju da Romi nisu diskriminirani u zakonodavstvu i u praksi, „jer oni ostvaruju oko 90% svojih prava“. Zaposlenik jedne osnovne škole naveo je da su „Romi sami sebi krivi jer se dovode u takvu situaciju zbog stava prema životu i društvu, gdje sami sebe diskriminišu.“

Zapošljavanje: Od 67 ispitanika samo jedna osoba ima stalno zaposlenje, a njih 13 radi na crno.

- 53 osobe nikada nisu bile u radnom odnosu. Smatraju da su osnovne prepreke u zapošljavanju nedovoljan stepen obrazovanja i rad na crno;
- većina ispitanika smatra da nezaposlenost ne pogađa samo Rome, već da je to generalni problem svih stanovnika BiH;
- ispitanici uglavnom nisu upoznati sa radom organizacija ili institucija koje se bave zapošljavanjem Roma. Niko od ispitanika nije spomenuo Zavod za zapošljavanje kao instituciju koja bi im mogla pomoći pri zapošljavanju.

Predstavnici institucija smatraju da Romi nisu diskriminirani u procesu zapošljavanja, već u nekim slučajevima i privilegovani jer se od njih traži da ispunjavaju niže kriterije od ostalih. Pored toga smatraju da je osnovna prepreka zapošljavanju Roma njihov nedovoljan stepen obrazovanja.

Iseljavanje: Najveći broj ispitanih Roma, čak njih 59, izjavilo je da želi napustiti Bosnu i Hercegovinu smatrajući da bi u drugim evropskim zemljama poput Njemačke, Švedske, Švicarske, Francuske, Belgije, Mađarske i Norveške mogli dobiti status azilanta i tako steći bolje uslove za život. Predstavnici institucija smatraju da i drugi građani, a ne samo Romi, žele napustiti zemlju prvenstveno kako bi stekli bolju finansijsku situaciju.

Informisanost: Skoro da je istovjetan broj ispitanika koji su upoznati sa svojim pravima i institucijama koje im mogu pomoći u njihovoj afirmaciji, kao i onih koji nemaju to znanje. Veliki broj (45) ispitanika je pohađao i neku vrstu edukacije na temu ostvarivanja prava.

- Većina ispitanika navelo je Općinu i Centar za socijalni rad kao institucije koje im mogu pomoći.
- Ispitanici se o svojim pravima uglavnom informišu preko nevladinih organizacija i medija.
- Mišljenje većine je da nisu dovoljno upoznati sa svojim pravima.

Predstavnici institucija uglavnom misle da Romi imaju dovoljno prilika da se informišu o svojim pravima, a da je do njih koliko će iskoristiti te prilike.

Pristup uslugama zdravstvene zaštite: Veliki broj ispitanika ima zdravstveno osiguranje i poprilično su dobro informisani i upoznati sa pravima na besplatan pregled. Od 67 ispitanika 44 osobe su koristile usluge zdravstvenih ustanova i besplatnog zdravstvenog pregleda, a 23 ispitanika nikada nije koristilo te usluge. Ispitanici su izjavili da u zdravstvenim ustanovama nisu imali iskustava sa diskriminatornim ponašanjem od strane uposlenika, ali da i dalje postoje predrasude o Romima. Svi ispitani predstavnici institucija smatraju da je u njihovoj zajednici Romima omogućen pristup uslugama zdravstvene zaštite i da tu nema diskriminacije.

Izazovi: Istraživački tim nije se suočio sa većim izazovima obzirom da su bili spremni za mijenjanje plana ukoliko to zahtijevaju okolnosti na terenu. U manjem broju slučajeva osobe su odbijale učestvovati u istraživanju radi nepovjerenja.

Preporuke i planovi: Na osnovnu nalaza istraživanja, smatramo da je neophodno što prije realizovati postojeće strateške planove za rješavanje problema Roma na nivou Kantona kako bi se njihov položaj popravio. Pored toga, istraživački tim smatra da je potrebno predstaviti rezultate istraživanja u zajednicama i institucijama gdje su i obavljena.

Plan grupe je da se dalje fokusira na odgovorno roditeljstvo, smatrajući da je rad sa roditeljima neophodan kako bi se osiguralo da veći broj romske djece pohađa i završava škole, a tako i spriječi njihov rad na ulici.

ZAKLJUČCI

Zajednički nalazi

U istraživanjima provedenim u Banja Luci, Bijeljini, Mostaru, Sarajevu i Tuzli ukupno su ispitane **263 osobe** iz reda romske populacije i 19 predstavnika različitih institucija iz svih starosnih grupa i sa podjednakom zastupljenošću muških i ženskih ispitanika.

Uporednom analizom prikupljenih i obrađenih podataka mogu se izvući sljedeći zaključci:

- **Romi u zajednicama u kojima je provedeno istraživanje žive u teškim ekonomskim uslovima.** Izuzetno mali broj njih ima stalno zaposlenje, dok većina izdržava svoje porodice radom na crno, skupljanjem sekundarnih sirovina ili radom na ulici.
- **Veliki broj Roma nema zdravstveno osiguranje**, iako je potrebno istaći da se podaci o socijalnoj zaštiti razlikuju od zajednice do zajednice. Tako imamo primjer dva naselja u Mostaru u kojima većina članova romskih domaćinstava ima zdravstveno osiguranje.
- U BiH, **vrlo mali broj Roma ima završen fakultet.**
- **Veliki broj Roma napušta obrazovanje u toku ili nakon završene osnovne škole.** Jedan od presudnih faktora za mnoge roditelje koji šalju djecu u škole je pomoć u vidu besplatnih udžbenika i školskog pribora.
- **Romi nisu u dovoljnoj mjeri upoznati sa svojim pravima** ili radu institucija u njihovom okruženju koje im mogu pomoći u afirmisanju tih prava.
- **Djeca i mladi Romi nedovoljno su uključeni u društveni život njihovih zajednica.**

Diskriminacija

Jedan od najzanimljivijih nalaza u provedenim istraživanjima odnosi se na način na koji Romi razumiju pojam ili gledaju na pojavu diskriminacije.

- Niti jedan ispitanik iz romske populacije nije za svoju situaciju direktno okrivio drugu nacionalnu grupu, političku stranku, općinske vlasti ili državu.
- Istraživanja, a posebno ono provedeno u Banja Luci, su pokazala da veliki broj Roma ne razumije pojam diskriminacije, te stoga ne zna prepoznati situaciju u kojoj su njegova ili njena prava uskraćena radi diskriminacije.
- Najveći broj ispitanih Roma smatra da je njihov najveći problem loša finansijska situacija ili uslovi života, a ne diskriminacija. Odgovori ukazuju da Romi ne povezuju diskriminaciju sa razlozima zbog kojih se oni i prvobitno nalaze u tako lošoj situaciji.
- Diskriminacija je prisutna i među samim Romima. Djevojčice se rjeđe šalju u škole radi ranog stupanja u brak, a u jednoj zajednici nepotizam unutar romskih udruženja je naveden kao veliki problem sa kojim se Romi suočavaju.
- Predstavnici institucija smatraju da Romi nisu diskriminisani u zakonodavstvu, pristupu školovanju i zdravstvenim uslugama. Za loš položaj Roma smatraju da su uglavnom krivi sami Romi i njihova tradicija, te nezainteresovanost.

Čak i u slučaju gdje institucija iskazuje spremnost za veću uključenost romske populacije, ne postoje planovi da njeni predstavnici uspostave kontakt sa zajednicom u cilju proaktivnog djelovanja.

Obrazovanje

Sva istraživanja ukazala su na to da je obrazovanje jedno od prioritetnih pitanja kojima se treba baviti u cilju unapređenja života romske populacije u Bosni i Hercegovini.

Rad sa roditeljima od ključne je važnosti. Sve grupe su zaključile da se napori u cilju osiguravanja većeg stepena obrazovanosti Roma moraju prvenstveno fokusirati na roditelje:

- Potrebno je raditi na podizanju svijesti roditelja o važnosti obrazovanja i nakon završene osnovne i srednje škole;
- Obzirom da je veliki broj roditelja nepismen, potrebno ih je ubijediti u važnost a potom im i omogućiti priliku da se opismene (večernje škole ili radionice).

Podrška zajednice u vidu **besplatnih udžbenika i školskog pribora** bitan je faktor u povećanju broja romske djece uključenih u sistem obrazovanja.

Školovanje djevojčica posebno je bitno pitanje koje treba dodatno istražiti. Uvrjedeno je mišljenje da su romske djevojčice u puno nepovoljnijem položaju od dječaka, obzirom da su one u većem broju nepismene, isključene iz obrazovanja radi rane udaje ili rada na ulici. Međutim, u jednom od provedenih istraživanja (Bijeljina) navedeni su podaci koji, iako nedovoljni za donošenje argumentovanog zaključka baziranog na dokazima, otvaraju pitanje koje bi bilo dobro dodatno istražiti:

Naime, u istraživanju su ispitani roditelji (i majke i očevi) o važnosti koju daju obrazovanju njihove djece. Od ukupnog broja roditelja, 23 njih je nepismeno: 19 žena i 4 muškarca. Istovremeno, velika većina ispitanika koji vjeruju da je obrazovanje važno za njihovu djecu izjavilo je ne pravi nikakvu razliku u obrazovanju muške i ženske djece. Dodatni podaci pružaju osnove na kojima bi bilo korisno dalje istražiti da li je veća nepismenost među ženskom djecom u suštini rezultat spolne diskriminacije ili generalnog nerazumijevanja važnosti obrazovanja od strane roditelja. Iako je nepobitno da spolna diskriminacija postoji, vjerovatno je da **roditelji koji uviđaju važnost obrazovanja ne prave ili u manjoj mjeri prave razliku između muške i ženske djece.** Oni koji ne smatraju da je obrazovanje važno za bolji život njihove djece moguće jednako diskriminiraju i svoju žensku i mušku djecu. Ženska djeca rano se udaju i tako ispune svoju dužnost, a muška djeca šalju se u osnovne škole koje brzo potom napuštaju radi potrebe za privređivanjem kroz rad na ulici, skupljanje sekundarnih sirovina, itd. Ukoliko bi se ova teza potvrdila, to bi bio značajan podatak u planiranju budućih aktivnosti u sklopu LYRA projekata.

Postignuća

U toku provođenja participativnih akcionih istraživanja zabilježena su mnoga postignuća, od kojih je neophodno izdvojiti tri posebno velika i bitna za postizanje krajnjeg cilja LYRA projekata:

Učešće i ključna uloga koju mladi Romi imaju u svim aktivnostima, uključujući i ova istraživanja. Na ovaj način, mladi romski lideri postaju aktivni učesnici u aktivnostima čiji je krajnji cilj poboljšati život njihovog naroda i to u svim fazama, od utvrđivanja stvarnih prioritetnih problema do određivanja vrste aktivnosti kojima bi se ti problemi umanjili ili riješili.

Sve planirane aktivnosti istraživanja provedene su prema planu, a odabrani i obučeni mladi lideri preuzeli su odgovornost za cijeli proces.

Istraživanjem su utvrđeni neki od problema koji su toliko dugo prisutni u društvu i romskim zajednicama da se često i nepercipiraju kao problemi od strane lokalne zajednice pa i samih Roma, a još rjeđe se neko njima i bavi (npr. rad sa roditeljima).

Naučene lekcije

Iz iskustva na provođenju istraživanja u pet zajednica u Bosni i Hercegovini i pripremi nacionalnog izvještaja naučene su sljedeće lekcije:

- **Priprema** je od izuzetne važnosti za proces. Usklađivanje metodologije, rad na upitnicima, određivanje fokusa istraživanja i sposobnost prilagođavanja u ovisnosti od okolnosti na terenu su kriteriji koji se moraju zadovoljiti da bi proces obrade podataka bio uspješan.
- **Učešće i priprema zajednice** u značajnoj mjeri olakšava aktivnosti grupa. Istraživački timovi koji su u pripremi istraživanja jasno i dovoljno upoznali članove zajednice sa svrhom i ciljevima istraživanja zabilježili su i veći stepen povjerenja koji su im iskazali ispitanici.
- **Stvaranje opuštene atmosfere** u kojoj je anketiranje vršeno u vidu prijateljskog razgovora za sve istraživače bilo je od velike važnosti za dobivanje otvorenih i detaljnih odgovora.

Izazovi

Većina istraživača prvi su put radili na istraživanju, a posebno onom koje zahtijeva terenski rad. Za njih je to bio i najveći izazov na koji su svi dobro odgovorili. Od ostalih, jedini izazov koji je bitno pomenuti je broj ispitanika iz reda romske populacije koji je odbio učestvovati u istraživanju smatrajući da će tako na neki način biti prevareni.

Utjecaj istraživanja

Utjecaj koje je istraživanje imalo na same istraživače većinom se iskazuje na njihovu veću motiviranost usljed novostečenih znanja i vještina. Pojednim članovima timova ovo je bilo prvo radno iskustvo za koje su bili plaćeni, a značajnim su istakli i zajednički angažman mladih Roma i studenata/volontera. Sticanje iskustva i obuke koje su prošli bitni su za njihovo dalje profesionalno usavršavanje, ali i za samoinicijativno djelovanje u smislu pokretanja promjena unutar njihovih zajednica i cijelog društva.

Utjecaj istraživanja na zajednicu tek će se moći procijeniti nakon sljedećih faza projekata u smislu rezultata zagovaračkih aktivnosti koji mladi budu poduzimali koristeći se nalazima ovih istraživanja. Veliki broj ispitanika iskazao je želju da bude informisano o tome kako će se koristiti prikupljeni podaci. Dosta ispitanika jasno je iskazalo i nepovjerenje da će istraživanje imati neki stvarni utjecaj, iako su u njemu učestvovali.

PREPORUKE

Dolje predstavljene preporuke su proistekle iz pojedinačnih istraživanja i iz pripreme nacionalnog izvještaja.

Utjecaj istraživanja na romske zajednice znatno ovisi o tome koje aktivnosti će uslijediti nakon provedenih istraživanja. Svaka od grupa uvrstila je preporuke u svoj izvještaj, a za dalji rad se preporučuje da se jasno definišu prioriteti i područja djelovanja. Obzirom da tri grupe kao prioritet ističu neophodnost rada sa roditeljima romske djece, bilo bi korisno, ukoliko se članovi ove grupe povežu i zajednički rade na formulisanju svoju zagovaračkih poruka i planova za dalje aktivnosti.

Rad u zajednicima bio je bitan segment ovog procesa, a istraživači su ostvarili značajan uspjeh u smislu prevazilaženja nepovjerenja ispitanika prema svrsi samog istraživanja. Oni koji su zajednicu uključili i u proces pripreme istraživanja još su više osnažili svoj odnos sa njenim članovima, što je odlična osnova za dalje aktivnosti. Kako bi se ovo povjerenje održalo, bitno je da svi timovi predstave nalaze svojih istraživanja zajednicama u kojima su i obavljani, ali i da im jasno predstave svoje buduće planove. Ovaj kontakt treba održavati u svakoj sljedećoj fazi projekata.

Kontakti sa institucijama za potrebe istraživanja dodatni su značajan resurs koji istraživači mogu iskoristiti u svom daljnjem radu.

Utvrđena su pitanja za dalje istraživanje, od kojih se najviše ističe potreba za ispitivanjem percepcije i shvatanja diskriminacije među Romima. Krajnji cilj cjelokupnog projekata jeste smanjenje diskriminacije, stoga se čini da izuzetno važnim prikupiti više informacija o tome koliko su Romi upoznati sa ljudskim pravima generalno i onim što se smatra diskriminacijom. Dodatno je potrebno dalje istražiti motivaciju roditelja i mladih Roma za pohađanje ili napuštanje škole. Više uvida u njihova razmišljanja o obrazovanju vrlo su bitna za planiranje budućih zagovaračkih aktivnosti i među Romima i predstavnicima nadležnih organa.

DODATAK

Spisak osoba koje su radile na participativnih akcionim istraživanjima:

Banja Luka

Dragana Vidljinić
Dijana Lazarević
Nataša Pivašević
Senija Smoljić
Ognjen Tadić
Slađana Milićević

Bijeljina

Almir Hidanović
Fatima Džanić
Damira Alimanović
Milenko Jovanović
Borijana Planinčić
Begzada Beganović

Mostar

Toni Kolar
Luca Aleksić
Martina Glavaš
Sanel Bislimi
Edin Sejđović
Ahmet Sejđović

Sarajevo

Bešić Medina
Januzi Gazmend
Spasoli Ramiz
Gazija Nermin
Sujoldžić Sanela
Dorović Senad

Tuzla

Admira Biberović
Nehrudin Čikarić
Ramiz Beganović
Denis Mujić
Bahrudina Ramić
Emina Ramić

